

**Богдан КИНДРАТЮК,
Вікторія ШЕШОРАК**

Дзвонарство монастирчан на Богородчанщині

Привернуто увагу до пам'яток дзвонарської культури в парафіях Монастирчан Богородчанського району Івано-Франківської області. Показано багатство речових кампанологічних джерел – дзвіниць, дзвінків і дзвонів, описано деякі дзвонарські звичаї. Згадано жертводавців будівництва церков і дзвіниць. Ключові слова: Богородчанщина на Івано-Франківщині, богослужіння, дзвонарська культура, дзвони, дзвіниці, дзвіночки, паламар, дзвонар, відливання, оздоблення, звичаї дзвонінь.

До ретельного опису джерел дзвонарства України закликається на щорічних конференціях дослідників, які організовуються Інститутом релігієзнавства (філія Львівського музею історії релігії), Львівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України, Відділенням релігієзнавства Інституту філософії НАН України ім. Григорія Сковороди. На цих зібраннях науковців не тільки апробуються результати кампанологічних розвідок, а й стимулюється їхнє подальше широке проведення, зокрема, закликом Ярослава Дашкевича (1926–2010) мати в кожному храмі «власну фототеку з добре паспортизованими фотографіями не тільки людей, а й церковних об'єктів (церков, каплиць, монастирів, меморіальних таблиць, цвинтарів тощо)»¹. При цьому наголошується, що такі студії неможливі без вступних і допоміжних досліджень, виявлення та використання писемних архівних джерел тощо. Водночас це сприятиме не тільки глибшому вивченню церковної історії та кращому збереженню її пам'яток, а й допоможе у вирішенні проблем, які стоять перед національною кампанологією.

Уже приверталась увага до особливостей дзвонарства в такому регіоні України, як Івано-Франківщина, зокрема, багатстві складових дзвонарської культури в обласному центрі та його околицях², на Коломиїщині³, Рожнятівщині⁴. У ряді розвідок показано широке відлуння дзвонарства у фольклорі⁵, візуальних видах мистецтва та музейній справі⁶, композиторському спадку⁷ й творчості письменників⁸. Усе це є вагомим свідчення значимого місця дзвонарства

в духовному житті місцевих жителів. Однак відображення цього в різноманітних наукових започаткуваннях потребує подальшого вивчення складових дзвонарства в усіх районах нашої області, залучення нової генерації дослідників до кампанологічних студій. У майбутньому це сприятиме написанню розгорнутої історії дзвонарства Прикарпаття, виділення загального й особливого в елементах дзвонарської культури нашого краю.

Віддавна серед визначальних складових культури Богородчанщини, що на Івано-Франківщині, важливе місце займала Церква, зокрема її дзвони й дзвоніння. Вони, певно, мали таких своїх дохристиянських попередників, як біла й дзвіночки. У цьому регіоні віддавна функціонувало чимало чернечих обителей, серед яких значиме місце займав Манявський Скит. Звісно, що розвій у них церковної музики, зокрема уставних дзвонів, які лунали впродовж доби чимало разів, отримувало наслідкування у навколишніх парафіях. Однак багатство проявів дзвонарської культури, історія її становлення в кожній парафії ще потребує свого подальшого вивчення не тільки шляхом праці в архівах, бібліотеках, музеях, а й, передусім, проведення експедиційно-польових досліджень, фіксації відновлення чи зародження дзвонарських традицій, прослідкування їхньої тяглості тощо.

Після поновлення діяльності церковних громад наприкінці ХХ ст. християни села Монастирчани Богородчанського району розділились на дві парафії – вірних Української автокефальної православної церкви (далі – УАПЦ) та Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ), збудували нові храми й дзвіниці. За словами о. Івана Дуня (нар. 1945 року), який повідомив нам інформацію з церковної книги, нинішній храм св. Дмитрія (УАПЦ) зведено 1990 року на місці дерев'яної церкви (1826–1987), яку комуністичною владою було зруйновано та спалено. Поряд стоїть дерев'яна двоярусна дзвіниця-каплиця (рис. 1), яку збудували 2001 року. Вона покрита високим восьмигранним наметом, увінчаним маківкою з яблуком і кованим хрестом. Нижній ярус (квадрат в основі) оббитий вагонкою. З головного фасаду має двостулкові двері, обабіч них вікна. Між ярусами зроблено бляшаний дашок-опасання. Ще один вхід, який веде на другий ярус до дзвонів, влаштовано в бічному фасаді. Піднімаються до дзвонів дерев'яними сходами, біля яких повішено старий образ Тайної вечері. Верхній ярус шестигранний. У кожній з площин є по два квадратні вікна. На широких 16-ти голосниках (95495 см) дзвіниці встановлена тонка металева сітка, яка захищає дзвони від пташиного посліду.

Рис. 1. Дерев'яна двоярусна дзвіниця-каплиця УАПЦ, збудована 2001 року

Перший дзвін замовили 2001 року в Миколаєві (Львівська обл.) заввишки з короною близько 76 см, діаметр – 77 см, вагою близько 250 кг (рис. 2). Язик має велику шишку. Після вдаряння у дзвін, який виготовлений зі сталі, він довго «тягне» звук, що свідчить про добре відливання інструмента та його пропорції. На валу дзвона укріплено потовщення заввишки 4 см. Перед валом – укріплюючи тяга заввишки 4,5 см. Плащ оздоблено рельєфом Ісуса Христа (?) заввишки 18 см. Фриз дзвона оздоблено орнаментом (7 см), що ритмічно повторюється. Язик підчеплено на металевій петлі, внизу він без отвору для прив'язування шнура. Зверху окуття для кращого розгойдування дзвона прикріплено противагу – великий шматок металу.

Рис. 2. Дзвін УАПЦ

Другий ідіофон (заввишки з короною 56 см (вона має 14 см), нижній діаметр – 64 см; вага приблизно 150 кг) виготовлений із давнього дзвона, що мав тріщину. На жаль, цей інструмент грубо відлито. Це свідчить про те, що при його виготовленні форма, мабуть, отримала пошкодження. Правда, не зважаючи на це, інструмент після удару в нього билом теж довго «тягне» звук. Дзвін перед валом оздоблює рельєфна укріплююча тяга; шию – фриз заввишки 6,5 см. Плащ дзвона оздоблений рельєфом Богородиці з Дітям на руках, заввишки 13 см. Язик дзвона, що підвішений на металевому кріпленні, на нижньому кінці має товсту шишку, яка точно б'є в ударне кільце. Завдяки цьому дзвін не тільки краще звучить, але є менша ймовірність його пошкодити. На протилежному кінці важеля прикріплена противага, яка сприяє доброму розгойдуванню дзвона.

Не зважаючи на те, що в православних церквах прийнято бити за допомогою язика в корпус дзвона (це сприяє кращому звучанню інструмента, адже його підвішують вільно, не фіксуючи за вуха корони міцно до осі, й цим пригнічуючи вібрацію), дзвонять тут «у розгін», тобто

Рис. 3. Меморіальна таблиця в пам'ять Миколи Суслика

за греко-католицьким звичаєм. Легкому розгойдуванню дзвонів сприяє те, що вони міцно прикріплені до металевих осей із дерев'яним окуттям, кінці яких вставлені в підшипники.

Зі слів паламаря храму (нар. 1941 року) відомо, що під час дзвоніння на Службу Божу він спочатку «перехрещує» дзвін (тобто ударяє тричі, що символізує Отця і Сина й Св. Духа), а потім дзвонить 15 хв. з двома невеликими перервами. Б'є у дзвони в суботу ввечері на недільну службу до заходу сонця. Коли хтось із парафіян помирає, то дзвонить 5 хв., після чого «перехрещує» дзвін.

Після виходу УГКЦ з підпілля її вірні в Монастирчанах 1991 року збудувала тимчасову каплицю для богослужінь (їх до того часу відвідували в Солотвинському храмі). Згодом поряд із каплицею спорудили церкву св. Дмитрія і Миколая. Значну частину коштів для будови виділив уродженець села Микола Суслик (рис. 3), який працював на керівних посадах нафтопромислів Західного Сибіру. Після його смерті фінансову допомогу продовжували надавати колеги по роботі А. Р. Оружев, Р. Х. Тухвотулін, Р. А. Алімов. Багато зусиль для завершення будівництва святині доклав рідний брат М. Суслика – Михайло. Після освячення храму 19 грудня 1997 року парафіяни почали збирати кошти на дзвін.

Дзвін (вага близько 200 кг) цього храму відлита зі сталі (рис. 4). Язик із кільцем на кінці, прикріплений на металевому «пасі». Інструмент з короною заввишки 65 см і нижній діаметр – 68,5 см. Язик б'є у два протилежних боки, хоча може бити й у різні. У цьому дзвоні – чотири вуха, дзвонять за важіль, який міцно прикріплений до осі з окуттям. На протилежному боці від важеля причепили кусок металу для протизваги. Кінці осі теж вставлені в кільце підшипників. На шії дзвона рельєфний орнамент заввишки 7 см, такий самий

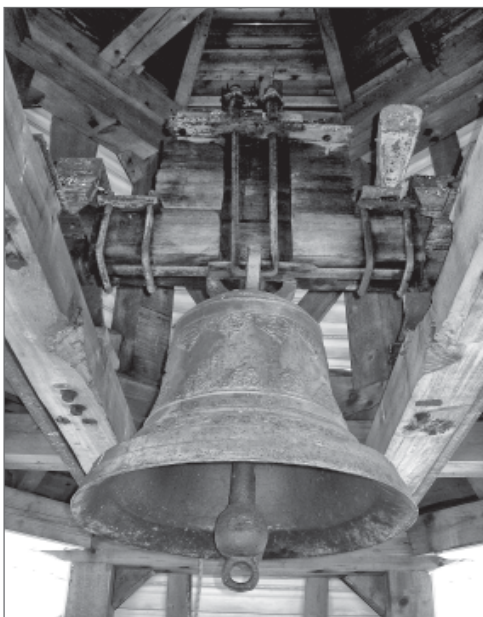

Рис. 4. Дзвін 1990 р.

дещо нижче. На плащі інструмента відлита дата виготовлення – 1990, а з протилежного боку – рельєфне зображення хреста. На валу дзвона зроблено укріплююче потовщення заввишки 5 см.

До побудови дзвіниці дзвін був підвішений на двох металевих стовпах із дашком (вони й нині збереглися). На першому ярусі дзвіниці-каплиці (див. Іл. 5) зберігаються різні церковні речі. Другий ярус восьмигранний із чотирма голосниками, інші сторони

Рис. 5. Новіший дзвін УАПЦ

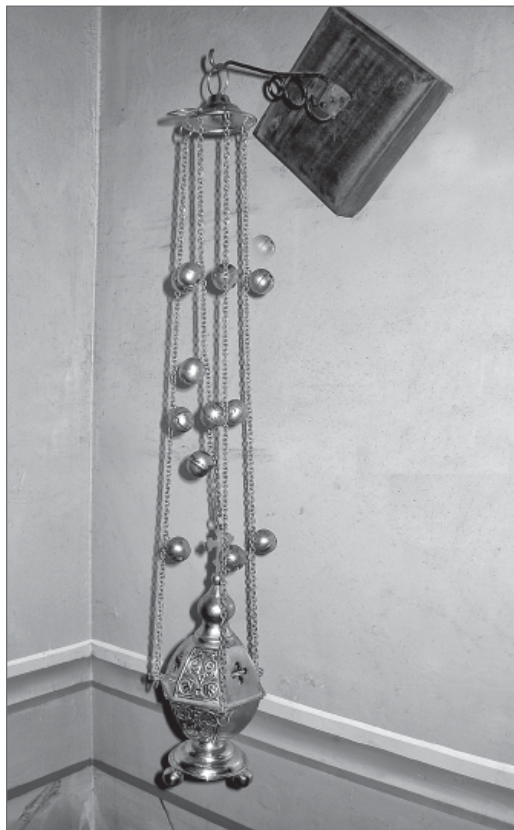

Рис. 7. Вівтарний дзвінок

Рис. 6. Кадила з бубонцями

Рис. 8. чотиридзвін

обшиті пластиком. Вільному поширенню звуку дзвонів сприяє те, що голосники заввишки 147 см, завширшки – 125 см (вони своєрідно розділені, мабуть, для зміцнення, раменами хреста). Дзвонять із першого ярусу за шнур, який пропущено крізь поміст.

У цьому храмі є два кадила. Те, що з бубонцями (див. Іл. 6), беруть на богослужіння, а іншим священик користується під час похорону. Окрім цього, в паламарні є ще вівтарний дзвінок (ним дзвонять на свято Йвана Хрестителя) та чотиридзвін (див. Іл. 7, 9), що

використовується під час причастя. Паламар (нар. 1957 р.) перед дзвонінням на Службу Божу спочатку, як він каже, три рази «перехрещує» дзвін, а потім вдаряє 50 разів і знову тричі «перехрещує» його. Так він дзвонить на недільну службу ввечері (до заходу сонця) і на будь-яке інше церковне свято. Коли хтось помер, то дзвонять «у три тури» по 15 хв. (усього близько 150 разів).

Вівтарні дзвінки, чотиридзвони й кадила подібні в православному й греко-католицькому храмах. Ці ідіофони замовили в Миколаєві згаданої області. В обох храмах чотиридзвони використовують на свято Водохреща 19 січня, коли паламар із священником ходять по обійстях людей, окроплюючи святою водою їхні домівки. З цього робимо висновок про те, що переважають місцеві традиції, а не конфесійна приналежність. Невеликий вік паламарів свідчить про те, що про давні звичаї дзвоніння їм мало що відомо, їх вони перейняли від односельців. Багатство речових кампанологічних джерел в обох храмах – дзвіниць, дзвінків і дзвонів, деякі дзвонарські звичаї дозволяють зробити висновок про прагнення парафіян Монастирчан наслідувати давні традиції повідомляти про богослужіння та відзначати їхні найважливіші місця дзвоніннями. Неабияке значення в реалізації таких прагнень мають жертводавці будівництва церков і дзвіниць, придбання різних ударних музичних інструментів – ідіофонів. Вивчення дзвонарства району стане в нагоді при написанні історії дзвонарської культури цього самобутнього регіону України.

¹ Дашкевич Я. Проблеми досліджень історії греко-католицької церкви нового і найновішого періоду / Ярослав Дашкевич // Історія релігій в Україні: наук. щоріч. 2009 рік: у 2 кн. – Кн. I. – Львів: Логос, 2009. – С. 303.

² Кіндратюк Б. Дзвони церковні Станиславова – Івано-Франківська / Богдан Кіндратюк // Івано-Франківськ: енциклопедичний словник / автори-упоряд.: Г. Карась, Р. Діда, М. Головатий, Б. Гаврилів. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. – С. 147–149; Кіндратюк Б. Церковні дзвони й дзвоніння околиць Івано-Франківська // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гавриліва / Богдан Кіндратюк. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2003. – С. 126–132.

³ Кіндратюк Б. Дзвони / Богдан Кіндратюк // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 5, літера Д; довідкове вид. / ред. М. Васильчук, М. Савчук. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2007. – С. 54–57; Тимофіїв М. Музичні інструменти Гуцульщини: група самозвучних / Михайло Тимофіїв // Філоненко Л., Німилович О. Фольклористична діяльність Михайла Тимофіїва. Вид. друге, виправ. і доп. – Івано-Франківськ: «Місто НВ», 2012. – С. 25–44 (ударно-рит-мічні ідіофони майстри – С. 28–43); Мацієвський І. Музичні інструменти гуцулів / Сектор інструментознавства Російсь-кого Інституту історії мистецтв / Ігор Мацієвський. – Вінниця: Нова Книга, 2012. – 464 с. (дзвони Сарати; дзвони, дзвін, колокол, дзвіночок, шелегінді, великодній дзвін, ве-сільний передзвін – С. 35–39; 120–121).

- ⁴ Кіндратюк Б., Семко С. До історії дзвонарства Рожнятівщини / Богдан Кіндратюк, Світлана Семко // Галичина: всеукр. наук. і культ.-просвіт. краєзн. часоп. – Івано-Франківськ, 2011. – № 18–19. – С. 363–371.
- ⁵ Кіндратюк Б. Дзвони та дзвоніння в народній творчості / ПрикНУ ім. В. Стефаніка, Центр дослідження дзвонарства / Богдан Кіндратюк. – Івано-Франківськ: Вид-во ПрикНУ ім. В. Стефаніка, 2011. – 42 с.; Пушик С. Приповідки почув, записав і впорядкував Степан Пушик. – Івано-Франківськ: «Фоліант», 2009. – 360 с.
- ⁶ Кіндратюк Б. Музейні колекції – джерела вивчення історії дзвонів / Богдан Кіндратюк // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Музеї, колекції, люди: традиції і перспективи розвитку музейної справи. Вітчизняний і зарубіжний досвід». У рамках святкув. 25-річчя Івано-Франківського худож. музею 10–11 листопада 2005 р. / Богдан Кіндратюк. – Івано-Франківськ: Гостинець. – С. 57–60.
- ⁷ Кіндратюк Б. Церковні дзвони й дзвоніння у науковій і музичній спадщині Станіслава Людкевича / Богдан Кіндратюк // Записки НТШ. – Т. ССXLVII: Праці музикознавчої комісії. – Львів, 2004. – С. 103–112.
- ⁸ Кіндратюк Б. Дзвони та дзвоніння у творах українських письменників / ПрикНУ ім. В. Стефаніка, Центр дослідження дзвонарства / Богдан Кіндратюк. – Івано-Франківськ: Вид-во ПрикНУ ім. В. Стефаніка, 2011. – 56 с.

SUMMARY

**Bogdan Kindratiuk,
Viktoria Sheshorak**

To the history of the monastyrchan's bell culture in the Bohorodchanschany region

In this article is payed attention to the bell culture monuments in Monasturchany of Bogorodchany region of Iwano-Frankivsk. The attempt to show the wealth of campanology sources – bell towers, bells and church bells, is described some bell traditions. Their research will help in writing of the history of bell culture of this unique region of Ukraine.

Keywords: Bogorodchany region of Iwano-Frankivsk, psalm singing, bell culture, bells, steeples, church bells, bell-ringer, casting, decoration, bell habits.